

Seyid Əzim Şirvani qəzəllərində seyri-sülük

Xuraman Hümətova
Filologiya elmləri doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: hummatovax@mail.ru

Annotasiya. XIX əsr Azərbaycan poeziyasında qəzəl janrının ən mükəmməl nümunələrini yaradan Seyid Əzim Şirvani Füzuli ədəbi məktəbinin davamçılarından olmuş, Füzuli irsindən bacarıqla istifadə etməklə yanaşı, onun yaradıcılığını incəliklərinə qədər dərk etmiş, şairin poeziya ənənələrini məhəbbətlə davam etdirmişdir.

Bəzən lirik növdə yazılan əsərlərin konkret ünvanı məlum olmur, onlar konkretlikdən uzaq olur. Belə əsərlərdə gözəllərin tərənnümü, onların ilahi varlıqla müqayisəsi, ilahi məhəbbətə mübtəla olan sevgiləri ümumi bir kateqoriya təşkil edir. Seyid Əzim poeziyasında bütün bu xüsusiyyətlər dəyişir. Onun “Üzündür” rədifli qəzəlindəki gözəl ünvanı tam bəlli olan, şairin hər gün reallıqda rastlaşdığı bir qadıdır. Seyid Əzimi özündən əvvəlki sələflərindən fərqləndirən əsas əlamətlərdən biri də onun qəzəllərində ünvanlı gözəllərin, real şəxslərin olmasıdır.

Seyid Əzimin qəzəllərində sevən aşıqla çəfakeş məşuq bir qütbədə birləşir. Bu qütblərin mərkəzində isə şairin lirik “mən”i dayanır. Lirik qəzəllərindəki obrazlardan biri eşq şərabı içib məhəbbətə giriftar olan aşıq, digəri isə sevgi iztirablarından əzab çəkən məşuqədir.

“Genə gəldim” rədifli qəzəli məzmun baxımından şairin təsəvvüf ideyalarını özündə təzahür edən gözəl qəzəllərdən biridir. Şair bu qəzəlində təsəvvüfün mərhələ və məqam təlimlərindən istifadə etməklə gözəl poetik əsər yaradıb. Sufi fəna-fillah halına yetişmək, həqqi-mütləqə qovuşmaq üçün müxtəlif çətinliklərlə rastlaşır və onları dəf etməkdən ötrü müəyyən mərhələ və məqamlardan keçərək, mərifət əhlinə, hal əhlinə çevrilir. Son anda fənaya qovuşub, həqiqi mütləqə çatır və bununla da o, öz əvvəlki halından çıxaraq, başqa bir yolun yolçusu olur.

Açar sözlər: Seyid Əzim Şirvani, lirik qəzəllər, lirik duyğular, yaddaş kodu, simvol və rəmzlər, ruhun seyri

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 09.10.2025; qəbul edilib – 23.10.2025

Spiritual journey in Seyid Azim Shirvani's ghazals

Khuraman Hummatova
Doctor of Philological Sciences
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: hummatovax@mail.ru

Abstract. Seyid Azim Shirvani, who created the most perfect examples of the ghazal genre in Azerbaijani poetry of the XIX century, was one of the followers of Fuzuli literary school, along with skillful use of Fuzuli heritage, comprehended his creativity to the subtleties, continued the poet's poetry traditions with love. Sometimes the specific address of the works written in lirik type is not known, they are devoid of concreteness. The glorification of the beautiful, their comparison with the divine being, their love for divine Love form a common category. All this feature changes in the poetry of Seyid Azim. The beauty in his ghazal with a radif “This is your face” is a woman whose address is fully known, whom the poet meets in

reality every day. One of the main signs that distinguish Seyid Azim from his predecessors is the presence of addressed beauties and real persons in his ghazals. In the ghazals of Seyid Azim, a loving lover and suffering beloved are united in one pole. And in the center of these poles is the poet's lyrical "I". One of the characters in the lyrical ghazals is a lover who drinks love wine and enters into love, and the other is a mistress who is tormented by love pains. "I am back again" is one of the beautiful ghazals of the poet, which manifests the ideas of Sufism in terms of content. The poet created a beautiful poetic work in this ghazal using the teachings of Sufism in stages and moments. The Sufi encounters various difficulties in order to annihilation in God, and to be enlightened with true faith, and in order to overcome them, they go through certain stages and moments, and achieve closeness to the divine in this life. At the last moment, he attains the death and reaches the truth faith, thereby leaving his former state and becoming a traveler on another path.

Keywords: Seyid Azim Shirvani, lyrical ghazals, lyrical emotions, memory code, symbols and allegories, the path of the soul

Article history: received – 09.10.2025; accepted – 23.10.2025

Giriş / Introduction

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri də Seyid Əzim Şirvanidir (1835-1888). Əsrin gedişatına nəzər salsaq görürük ki, bu dövr ən çox maarifçi ideyaların yaranması və çiçəkləndiyi dövr kimi xarakterizə olunur. Maarifçi sənətkarlar təkcə bu ideyaların təbliği və tətbiqi ilə məşğul olmamış, onlar həm də insanların daxili aləminə, iç dünyasına, ruhi varlıqlarına təsir etmək üçün lirik şeirlər də yazmışlar. Belə şairlərdən biri də Seyid Əzim Şirvanidir. O, həm şair, həm tərcüməçi, həm təskirəçi olmaqla bərabər, həm də gənc nəslin təlim-tərbiyəsində böyük xidmətləri olan bir müəllim olmuşdur.

XIX əsr Azərbaycan poeziyasında qəzəl janrının ən mükəmməl nümunələrini yaradan Seyid Əzim Şirvani Füzuli ədəbi məktəbinin davamçılarından olmuş, Füzuli irsindən bacarıqla istifadə etməklə yanaşı, onun yaradıcılığını incəliklərinə qədər dərk etmiş, şairin poeziya ənənələrini məhəbbətlə davam etdirmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Seyid Əzim lirik şairdir. O, klassik şeirin bütün janrlarında qələmini sınıamış, hansı janrda yazmasından asılı olmayaraq, qarşıya qoyduğu məqsədinə müvəffəq olmuşdur. Seyid Əzim Şərq şeir janrı çərçivəsində "polad kimi bitkin və möhkəm, qəlbin dərinliklərindən aşılıb gələn şeirlər yazmış" [3, s.69], əski formalarda müasir həyat məsələlərini, insan münasidətlərini real şəkildə ustalıqla əks etdirmişdir [6, s.10].

Seyid Əzimin yaradıcılığına nəzər salanda görürük ki, onun bəzi şeirlərinin ünvanı tam bəllidir. Bu ünvanın sahibləri şairin həyatda qarşılaşdığı insanlar və onların yaşantılarıdır. Onun lirik duyğularını tərənnüm etdiyi şeirlərində sevgi ideyaları ilə döyünən həssas bir qəlbin, lirik duyğuları dilə gətirən bir ürəyin iztirabları var. Aşıqanə qəzəllərində həqiqi aşıqın simasında yüksək insani məhəbbət, nəcib insani duyğular, mətanət və sədaqət, vəfa, əhdinə sadıqlıq, çətinliklərə dözümlü kimi sifətlər tərənnüm olunur. Seyid Əzim qəzəllərində sevən aşıqla çəfəkeş məşuq bir qütbədə birləşir. Bu qütblərin mərkəzində isə şairin lirik "mən"i dayanır. Lirik qəzəllərindəki obrazlardan biri eşq şərabı içib məhəbbətə giriftar olan "çıxıban şəhərdən", "yoxdur əlac", "ta kuyiyardə özümə mənzil etmişəm", "zülfi-tarini qılan boynuva zənciri-cünün" aşıq, digəri isə ilahi bir xəyalla sevən, sevgisi yolunda "vəsl günü canın verən", "baharım oldu xəzan", "bəlayi-hicridə mən zarü biqərar oldum" deyən məşuqə durur.

Seyid Əzimi həm öz müasirlərindən, həm də sələflərindən fərqləndirən məziyyətlərdən biri onun lirik qəhrəmanının konkret ünvanının bəlli olmasıdır. Bəzən lirik növdə yazılan əsərlərin konkret ünvanı məlum olmur, onlar konkretlikdən uzaq olur. Belə əsərlərdə gözəllərin tərənnümü, onların ilahi varlıqla müqayisəsi, ilahi məhəbbətə mübtəla olan sevgiləri ümumi bir kateqoriya təşkil edir. Seyid Əzim poeziyasında bütün bu xüsusiyyət dəyişir.

Onun “Üzündür” rədifli qəzəlindəki gözəl ünvanı tam bəlli olan, şairin hər gün reallıqda rastlaşdığı bir qadındır:

*Ey mah, sənə ol ahi-dəmadən nə üçündür,
Ayınəyi-dildə bu kədər, qəm nə üçündür.* [6, s.129]

– mətləli qəzəldə şair yaxın adamının ölümünə yas saxlayan bir gözəlin daxili iztirablarını poetik dillə qələmə almışdır. Şairin lirik qəhrəmanı şairin hər gün qarşılaşdığı real varlıqdır. Şair onun iztirablarına dözə bilmir, gözəlin qəm-qüssəsi onu sıxır, onun pərişan halı şairi üzür. Gözəlin bu qədər üzülməsinə darıxan şair özünün də bir zamanlar bu halı yaşamasını xatırlayır. Ona “batdın yenə bəxtim kimi qaraya” deməklə, gözəllə bir dərddə olduğunu vurğulayır. Şair məşuqənin gözəlliyini “tədrici-lətafətlə sən İsayi-zamansan, amma kədərinin “qəmi-Məryəm” nə üçündür? – deyə sorur. Gözəlin kədərini dağıtmaq üçün, yeri gəldikcə ona məsləhət də verir:

*Dünyaya gələn getmək üçündür, bu nə qəmdir,
Bir fikir elə gör xilqəti-ələm nə üçündür.* [6, s.129]

Şair insanın bu ələmə nə məqsədlə gəldiyini, həyatın mənasını, bu həyatın əbədi olmadığını ona anlatmaq istəyir. Lirik qəhrəman gözələ məsləhətlər versə də, onun halına acıyır, onun üçün könlünün şam kimi yandığına, bu həsrətdən gözlərinin qəm yaşı tökməsinin nə səbəbdən olmasını vurğulayan şair “bəs pərdeyi-çəşmində olan nəm nə üçündür”, – deyir.

Şairin lirik qəhrəmanının hiss və duyğularını əks etdirdiyi “Gəlmişəm kuyüvə yüz say ilə can vermək üçün”, “məndən özgə hüsnünə bir kəs nigahban olmasın”, “verdim dilü-can nəqdini, aldım qəmi-eşqi” və s. kimi qəzəllərində cəfakeş, sevən aşiq obrazını görürük:

*Özgə ələmdir həqiqətdə bu vəhdət ələmi,
Kəsrət ilə aşiqin halı pərişan olmasın.* [5, s.498]

Məşuqə ilə birlikdə olan aşiq bəzm ələmində onunla “ol meyi-nab ki, vəslində sənənlə içdim”, – deyir. Aşiqin məşuqəyə içirdiyi eşq şərabıdır ki, hələ vəhdət ələmində bir canlı varlıq olmazdan əvvəl yaranan eşqin tərənnümüdür. Şair “bəzmi-ələstə” işarə edərək, ruhların “qalu-bəla” Tanrının “mən sizin rəbbinizəmmi?” sualına ruhların “bəli” cavabı verməsindən qabaq haqqın dərğahında olduğunu bildirir. Belə ki, ruh ilahi məzmunlu olduğu üçün öz əslinə qovuşmağa can atır. Aşiqin surətə (gözələ) olan vurgunluğu da ilahi mənaya olan vurgunluğudur:

*Məqsədim, şəşəyi-mahi cəmalındır sənin,
Xah məsciddə onu, xah kəlisada görüm.* [5, s.386]

Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığında din ayrışçılığı yoxdur. Onun yaradıcılığında istər müsəlman, istər bütperəst, istər nəsrani olsun, hamı birdir. Aşiq üçün sevgilisinin istər məsciddə, istərsə də kilsədə olmasının heç bir fərqi yoxdur, onun arzusu sevgilisini görməkdir. Qəzəllərinin birində şair “gün o gün olsun ki, səni məclisi səhbada görüm”, deyir. Real ələmdə olan sevgilisini “şərab” məclisində görmək istəyən aşiq o günün tez gəlməsini arzulayır. Burada aşiqin məqsədi hər gün: gecə də, gündüz də, yuxuda olsa belə, məşuqənin gül camalını yenə görmək istədiyini bildirir. Kiçik yaşlarından çoxsaylı xalqların əhatəsində olan şair o xalqların adət-ənənələri, mədəniyyətləri ilə yaxından tanış olmuş, odur ki, ortaq humanist və bəşəri duyğuları öz əsərlərində əsas ideyaya çevirə bilmişdir. “Şair xalqlar arasında fərq qoymamış, dinindən və milliyətindən asılı olmayaraq hamıya bir gözlə baxmışdır” [2, s.218].

Şair qəzəllərinin bəzində mifik, dini, əfsanəvi obrazlardan istifadə etməklə özünün poetik fikir yükünü oxucusuna çatdırır. Bəzi qəzəllərində isə seyri-süluk yolu ilə sanki fəvqəltəbii qüvvə vasitəsi ilə bu aləmdən ayrılaraq, başqa bir aləmdə olduğunu, ruhunun dili ilə gördüklərini danışır.

*Boynuma saldın o müşkin zülfünün zünnarını,
Ey bütü-tərsa, məni eşqində Sənan eyelədin. [5, s.447]*

Aşiq eşqi yolunda Sənan kimi sevgilisinin zülflərini zünnar edib boynuma bağladığını deyir. Seyid Əzim burada oxucusunun yaddaş kodunda yer alan dini rəvayəti poetikləşdirir. Bu beytlə bağlı Qurani-Kərimdə elə bir ayə keçməkdədir. “Hamınız bir yerdə Allahın ipindən möhkəm yapışın”. Poeziyada ip, saç, tel, tük və s. kimi təsəvvüf terminləri bağlılıq anlamı kəsb edir. Burada zülf vəhdətlə kəsərət arasındakı əlaqəni göstərən vasitə kimi dəyərləri özündə əks etdirir. Bu beytdə zülf öz müstəqim mənasından uzaqlaşaraq irfani məna kəsb edir. Zülf həm də cism ilə can (ruh) arasında əlaqə yaradan bir vasitədir.

Dini rəvayətə görə, müsəlman şeyxi Sənan xristian qızına vurulur. Sevgisinə qovuşmaq üçün boynuna xaç asır və belinə zünnar bağlayır. Başqa bir qəzəlində:

*Oldu hər zərrədən eşqin təcəllası əyan,
Aləmi Musa tək, ey xurşud, heyran eyelədin. [5, s.447]*

Şair bu beytdə ilahi yaradanın hər bir varlıqda təcəlla etdiyini, bütün canlı və cansız aləmdə onun zərrələrinin olduğunu vurğulayır. “Şair gözəlin üzünün gözəlliyini günəşə təşbeh edərək “ ey günəş, səndə Musa kimi aləmi heyran etdin”, – deyir. Gözəlin də günəş kimi işıq saçan siması Musa peyğəmbərin möcüzələri kimi aləmi işıqlandırır. Musa peyğəmbərin möcüzəli əli və onun günəş kimi işıq saçması, əlindən əsa kimi istifadə olunması haqqında Qurani-Kərimdə müxtəlif ayələr mövcuddur. Musa peyğəmbərə bütün bu möcüzələr Allah-təala tərəfindən verilmişdir. O, əlindən düşmənlərinə və Firona qarşı vuruşlarında istifadə edirdi.

Təsəvvüf təlimində Allahın varlığı işıqla təzahür olunur, hər şey, həmçinin insan da bu işığın təzahürüdür. İlahi məqamda Məhəmməd peyğəmbər də teoqatda işıqla təmasda olur.

Seyid Əzimin qəzəllərində bəzən şairin öz iç dünyasına xəyalən və ruhən seyrini, səyahətini görür, bu seyr zamanı gördüklərinin poetik dillə təsvirinin şahidi olur.

*Bu gecə bir mah ilə ovci-Sürəyyada idim,
Vəsli meracı ilə ərşü-müəlladə idim. [5, s.417]*

Təsəvvüf ədəbiyyatında seyri-süluk gəzmək, səyahət etmək anlamını verir. Təsəvvüf elmində səyahət iki mənada anlaşılır, bu, şairin real səyahəti də ola bilər, ikinci forması isə şairin xəyalən səyahətidir. Haqqında söz açdığımız səyahətlər hər iki məqamda adi gəzinti deyil, insanı tərbiyələndirici, əxlaqverici bir səyahət formasıdır. Bu səyahət insanın öz daxili dünyasından ilahi varlığın vüsəlinə doğru hərəkətidir. Bu irəliləyiş tərbiyələndirici və özünüdərk anıdır ki, insan onu yaşayır. Ruhumuzun Allaha dönərək Allahın Zatına çatmasının, yaxınlaşmasının səyahətidir, insanın Tanrı məqamında ona təslim olmasıdır. Poeziyada gerçəkləşən bu səyahət, şair ruhunun varlıq aləmindən ayrılaraq Allaha doğru olan yolunun gerçəkləşdirilməsidir.

*Çıxıban şəhrdən, ey mah, cigərqan gəldim,
Bu səfərdən tapıban ay kimi nöqsan, gəldim. [5, s.359]*

Seyid Əzim “Gəldim” rədifli qəzəlində gözəli Aya təşbeh edərək “çıxıban şəhrdən, ey mah, cigərqan gəldim”, – deyir, yaşadığı aləmdən ayrıldığını, “ay kimi nöqsan gəldiyini” etiraf edir. Əfsanədə deyilir ki, Ay Günəşin tələbi ilə üzündəki xalı qoparıb ona verir. Günəş bundan məmnun olaraq “sənin gözəlliyin bu xalda idi, onu da qopardın. İndi hamıdan gözəl mənəm”. Sevdidiyi gözəlin sözlərindən sarsılan Ay heyrətlənir, üzündən axan qan yanağında donur. Əfsanəyə görə, Ayın

üzündəki ləkə o zamandan yaranıb. Bu qəzəldə şair “ay kimi nöqsan gəldim” deməklə, yaddaş kodumuzda yer alan Ayla bağlı əfsanəni yadımıza salır:

*Muri-avarə idim, daməni-səhranı gəzib.
Bildim Aqabəgi aləmdə Süleyman gəldim.* [5, s.359]

Şair qəzəldə bədii təsvir vasitəsi olan litotadan istifadə etməklə, özünü cismən zəif, kiçik olan qarışqa ilə müqayisə edir və “muri-avarə idim, daməni-səhranı gəzib səhranı qarışqa kimi avara, sərgərdan dolanırdım”, – deyir və bu aləmə Süleyman kimi gəldiyini etiraf edir. Yəni də Süleyman peyğəmbərlə qarışqa əhvalatını xatırladır. “S.Ə.Şirvani bədii dilində epitet, bənzətmə, metaforanın eləcə də metonimiya qrupuna aid məcazların təhlili göstərir ki, normativ və tarixi poetika baxımından araşdırma məcazların tarixi yaranma və inkişaf mərhələlərini, hər birinin səciyyəvi təbiətini, ardıcıl, yanaşı və kəsişmə xətlə birgə yaşayışını daha dərinəndən dürüst öyrənməyə imkan açır” [4, s.75-78].

Seyid Əzim Şirvani uzun müddət dini elmləri öyrənmiş, ərəb və fars dillərini və bir neçə Dağıstan ləhcələrini gözəl bilmişdir. Şairin dünyagörüşünün formalaşmasında dini elmlərlə yanaşı, müasir elmlərin də böyük rolu olmuşdur. Bütün bunlar şairin yaradıcılığında özünü geniş formada əks etdirir.

“Genə gəldim” rədifli qəzəli məzmun baxımından şairin təsəvvüf ideyalarını özündə təzahür edən gözəl qəzəllərindən biridir. Şair bu qəzəldə təsəvvüfün mərhələ və məqam təlimlərindən istifadə etməklə gözəl poetik əsər yaradıb. Sufi fəna-fillah halına yetişmək, həqqi-mütləqə qovuşmaq üçün müxtəlif çətinliklərlə rastlaşır və onları dəf etməkdən ötrü müəyyən mərhələ və məqamlardan keçərək, mərifət əhlinə, hal əhlinə çevrilir. Son anda fənaya qovuşub, həqiqi mütləqə çatır və bununla da o, öz əvvəlki halından çıxaraq, başqa bir yolun yolçusu olur:

*Canan yoluna verməyə can mən genə gəldim,
Bu Kəbə ara olmağa qurban genə gəldim.* [5, s.389]

Qəzəlin mətə beytində aşiq ilahi varlıq yolunda özünü qurban vermək üçün yenidən gəldiyini etiraf edir. Bu gəlişinin səbəbi ilə Kəbə zinətlənəcəyini, onun gəlişi ilə Kəbənin yeni bir tərəvət alacağını deyir.

Təsəvvüf poeziyasının özünəməxsus rəmzlər dili var, bəzi şairlər bu dili “quş dili” adlandıırıblar. Seyid Əzim də bu dili özünəməxsusluqla işlədərək, söz içərisində söz yarada bilmişdir. Qəzəldə “can” sözü müxtəlif anlamları özündə ehtiva edir. İşlənmə məqamından asılı olaraq, bu cinas ifadənin məzmun və fikir yükü dəyişir. Əgər bəzi yerlərdə “can” sözü “qurban olmaq, fəda olmaq, can vermək, ölmək” mənalarında işlənirsə, bəzi məqamlarda “ruh” mənasında işlənir. Şair bu qəzəldə ruhun müxtəlif varlıqlarda təcəllə edib dönüşündən söz açır. Deməli, şair ruhunun artıq bu aləmə bir dəfə gəldiyini, amma onun hər hansı bir varlıqda-insanda təzahür edə bilməyib yenidən öz aləminə döndüyünü etiraf edir.

Sonrakı beytdə şair deyir:

*Bir gəlmiş idim verməyə can, olmadı qismət,
Getdim, dolanıb bir dəxi ey can, genə gəldim.* [5, s.389]

Beytin birinci misrasında “can” sözü fəda olmaq, özünü qurban vermək mənasında işlənirsə, ikinci misrada “can” sözü ruh mənasında işlənib. Şair ikinci misrada ruhun yenidən dolanaraq döndüyünü, yenidən bu aləmə gəldiyini deyir.

*Dərman dedilər dərdi nihanimə dəhanın,
Yox yerdə sanıb dərdimə dərman, genə gəldim.* [5, s.389]

Beytin açılışı: aşıqın gizli dərdinin dərmanını məşuqənin ağzı (dəhanı) bildilər, amma mən yenə dərmanın o “yoxluq” aləmində olduğunu bilərəkdən, yenə gəldim, deyir.

Klassik poeziyada dəhan (ağız) anlamında işlədilən bu ifadə fars sözü olub zahirən danışıq mənasını bildirir. Təsəvvüf poeziyasında “yoxluq” mənası kəsb edən (dəhan) bu söz haqqın kəlamı mənasında işlədir. Dəhan yoxluq aləmində bəzən gizli olan sirlərin faş olması üçün ötürücülük funksiyasını yerinə yetirir.

*Yüz dəfə xəzan olmuş idi bağı baharım
Bu bağı görüb, fəsl-gülüstan genə gəldim.* [5, s.389]

Bü beytdə dəfələrlə bağ-bağçasının xəzan olduğunu, dağıldığını görən aşiq, bahar fəslində gülüstana dönən bağı görüb, yenə gəldiyini deyir.

*Aldım ələ payı-mələx-asa dilü canı,
Sandım ki, çıxıb təxtə Süleyman, genə gəldim.* [5, s.389]

Bu beytdə şair bizim yaddaş kodumuzda yer alan “Qarışqa və Süleyman” əhvalatını yadımıza salır. Beytin qısa açılışı belədir. Qarışqa Süleymanın taxta çıxmasını eşidib ona çəyirtkənin budunu hədiyyə aparır, mən isə səni görmək üçün hüzuruna ürəyimi çıxarıb gəlmişəm. Sevgilinin hüzurunu şair Süleymanın taxtı ilə müqayisə edir, yenə üstünlüyü sevgilisinin məqamına verir.

Qəzəlin məqtə beytində şair deyir:

*Seyid, neçə yol gəlmiş idim mülki-cahanə,
Səd şükür tapıb surət-insan, genə gəldim.* [5, s.389]

Nəticə / Conclusion

Bu beytdə şair insan ruhunun dövr edərək bu aləmə müxtəlif formalarda gələ bilməsinin mümkün olduğunu deyir. Ruhun bu aləmə dönüşünün və insan cismində bərqərar olmazdan öncə hansı vəziyyətdə olması haqqında A.Gölpınarlı yazır: “Onlar bu aləmə gəlməzdən əvvəl nəşir (dağınq – X.H.) halında idi. Onların hissələri, yəni cüzləri heyvan, bitki və cansız varlıqlarda təzahür idi. Bu hal həflərə bənzəyir. Ana və baba yeyib içdikləri şeylərdən onun mayasını toplamış, sonra ana rəhmində tərkibə düşərək, həşr (toplanma – X.H.) edilərək bu aləmə gəlmişdir ki, bu da həflərin birləşərək kəlmə, kəlmələrin birləşərək söz oluşuna bənzəyir” [1, s.53].

Seyid Əzim poeziyası fəlsəfi və irfanyönlü bir poeziyadır. Şair dövrünün bütün elmlərini mükəmməl bilmiş, onlardan yeri gəldikcə şeirlərində istifadə etmişdir. Bu baxımdan şair “Genə gəldim” rədifli qəzəlinin məqtə beytində ruhun bu aləmdə insanda təzahür etmədən öncə müxtəlif varlıqlarda olması, öz əvvəlki halından çıxıb yenidən dövr edərək, insan cismində bərqərar olmasını oxucuya çatdırır.

Ədəbiyyat / References

1. Gölpınarlı A. Yunus Əmrə. Risalətin Nüshiyə. – İstanbul, 2011.
2. Hüseynov S.M. Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılıq yolu. – Bakı: Yazıçı, 1977.
3. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Yazıçı, 1963.
4. Məmmədzadə B.M. Seyid Əzim anadilli poeziyasında bədii dil. – Bakı: Dil və ədəbiyyat, 1998.
5. Seyid Əzim Şirvani. Əsərləri. Üç cildə, I c. – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1967.
6. Seyid Əzim Şirvani. Seçilmiş Əsərləri. Ön söz: Xeyrulla Məmmədov. Üç cildə, I c. – Bakı: Avrasiya Press, 2005.

Путь души в газелях Сейид Азима Ширвани

Хураман Гумматова

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Генджеви НАНА

E-mail: hummatovax@mail.ru

Резюме. Создатель наиболее совершенных образцов жанра газели в азербайджанской поэзии XIX века, Сейид Азим Ширвани был последователем литературной школы Физули, умело использовал наследие Физули, до тонкости понимал его творчество, с любовью продолжал поэтические традиции поэта. Иногда конкретный адрес лирических произведений неизвестен, они удаляются от конкретики. Воспевание прекрасного, их сравнение с божественным существом, их одержимость Божественной любовью и их любовь составляют общую категорию. В поэзии Сейид Азима вся эта черта меняется. Его «Лицо» – это красивая женщина, адрес которой в радифе газели полностью ясен, с которой поэт сталкивается в реальности каждый день. Одной из главных отличительных черт, отличающих Сейид Азима от его предшественников, является наличие в его газелях адресованных красавиц, реальных личностей. В газелях Сейид Азима любящий любовник и трудолюбивая любовница объединяются на полюсе. А в центре этих полюсов – лирическое «я» поэта. Один из персонажей его лирических газелей – влюбленный, который пьет любовное вино и влюбляется, а другой – любовница, страдающая от любовных страданий. «Я пришел к джину» – одна из красивейших газелей поэта, в содержании которой проявляются его суфийские идеи. В этой газели поэт создал прекрасное поэтическое произведение, используя поэтические учения суфизма. Суфии сталкиваются с различными трудностями, чтобы достичь состояния фана-филла, достичь истинного – абсолютного, и, преодолевая их, проходят определенные этапы и моменты, становятся людьми просветленного состояния. В последний момент он достигает истинного Абсолюта, воссоединившись с фана, и тем самым он выходит из своего прежнего состояния и становится проводником другого пути.

Ключевые слова: Сейид Азим Ширвани, лирические газели, лирические эмоции, код памяти, символы и облик, наблюдение за душой